

Dr. Bojan Žalec o pomanjkanju resonance kot temeljnem problemu sodobne družbe

Ohranite zdrav razum!

»Etični izzivi, s katerimi se sooča pandemija /covi-da-19/, vsebujejo vprašanje razmerja med posameznikom in družbo, vprašanje posameznikovih pravic in skupnega dobrega, vprašanja solidarnosti itd. /.../ Pereča so postala psihološka in bivanjska vprašanja: vprašanja strahu in upanja, vprašanja trpljenja, tesnobe, panike,« je maja lani v Slovenskem času zapisal filozof dr. Bojan Žalec. Poldrugo leto pozneje smo ga povabili k pogovoru, v katerem želimo osvetliti prav ta vprašanja, na katera je opozoril ob zori epidemijskih razmer in so se z današnje perspektive izkazala za preroška.

Ali vas je ob vsem, kar se ta čas dogaja v slovenski družbi – protesti, znamenovani tudi z nasiljem, politična izključevalnost, propagandno medijsko prilivanje olja na ogenj konfliktov, nove družbene cezure npr. med cepljenimi in necepljenimi ... – osebno strah?

Zelo me je strah izgube zdrave pameti. V svojih raziskavah sem prišel do ugotovitve, da je ta izguba lahko posledica egocentričnosti ali egoizma, pretirane postavljavanja v ospredje sebe in neupoštevanja ali nepriznavanja drugega. Ta egoizem je lahko seveda tudi kolektivni. Ta ugotovitev se potrjuje v zelo vsakdanjih primerih, pa tudi na abstraktni ravni, npr. v učinkih, ki jih je imela idealistična filozofija, ki ima še posebno od Fichteja (1762–1814) naprej problem z drugim, saj po Fichteju vso resničnost postavlja jaz. Torej tudi drugega postavlja jaz. Če pa jaz drugega postavi, ga lahko tudi odstavi. To je zelo abstraktno, ampak nemški idealizem, katerega predstavnik je Fichte, je odločilno formiral glavne ideologe tako fašizma kot komunizma. Nasprotje idealizma je realistična filozofija, katere osnovni cilj je uravnano s stvarnostjo, ki je neodvisna od nas ali od subjekta mišljenja in delovanja. Realisti poskušajo biti v resonanci z objektivno resničnostjo. In prav resonanca je ključen pojem, s pomočjo katerega razumevam današnjo situacijo. Njeno nasprotje je odtujenost. Mislim, da je temeljni izvor problemov sodobne družbe tako v Sloveniji kot v svetu pomanjkanje resonance.

Ali lahko malce podrobneje pojasnite pojem resonance?

Ta pojem je s svojo teorijo v zadnjih letih uveljavil nemški filozofični sociolog Hartmut Rosa, še posebno s svojo odmevno knjigo iz leta 2016. Resonanca je po Rosi odnos, ko dve stvari vplivata druga na drugo in druga drugo spreminjata. Obe sta dejavni, nobena ni zgolj predmet obdelave, obe delujeta in utrpavata. Pri tem pa ohranjata svoj glas. Dve bitji sta v resonanci, ko sta dovolj

odprti, da njuno delovanje pride do drugega in ga preobrazijo, a hkrati dovolj neodvisni, da ohranita svoj značaj in nerazpoložljivost. Resonanca ni čista harmonija. Primer resonance je pristen dialog, ki je nesmiseln, če ni določene razlike, vendar pa mora biti prisotna tudi določena odprtost, empatija itd., da pride glas drugega do nas, da ne poslušamo samo sebe in svojega odmeva. Nasprotje resonance je odtujenost, ko so kanali resonance s svetom ali drugim mrtvi, nemi. Svet se nam pojavlja kot nem, kot goli material za obdelavo ali kot gola nevarnost, ki jo moramo odstraniti. V resonanci ne moreš biti sam, tako kot ne moreš ploskati z eno roko. V resonanci si lahko samo z nekom, ki vpliva nate in ki mu je omogočeno, da je, kar je, in da govori s svojim glasom.

V resonanci ne moreš biti sam, tako kot ne moreš ploskati z eno roko.

Če se vrneva k strahu: marsikoga je ob vsem, kar se dogaja, strah za svojo prihodnost, za prihodnost najbližjih, tudi za prihodnost 30-letne nacionalne skupnosti. Kot vemo, strah ni ravno dober svetovalec pri odločitvah, kako ravnati v konkretnih življenjskih okoliščinah. Kako torej izstopiti iz te »kulture strahu«?

Tisto, kar mi vzbuja skrb in strah, je možnost zmanjšane zmožnosti za resonanco mladih in prihodnjih generacij. Pri resonanci velja namreč en zakon: človek plača vsako potlačitev resonance, in sicer tako, da oslabi svojo zmožnost resonance. Slovenci plačujemo veliko ceno velikih potlačitev. In ne samo Slovenci, tudi celotna Evropa. Potlačitve in pozabe je Evropi očital tudi Boris Pahor kar v *Nekropoli* sami. O njej so tako ali drugače govorili mnogi umetniki. Naše težave – ekološke, politične, duševno zdravje – izhajajo iz potlačitve resonance. Mislimo, da lahko goljufamo, da bomo »močni« in otrdeli in bomo

Foto: Tatjana Splichal

resonanco potlačili in bo problem rešen. Ampak ni tako: vsako potlačitev sočutja, vesti ipd. plačamo s svojo otrdelostjo. Skrajna točka otrdelosti so depresija in podobne patologije. Človek, ki je na robu depresije, pa je dovzeten za nasilje. Njegovo »upornost« in nasilje poganja strah pred odtujenostjo oziroma strah pred depresijo, ki je mrtvost, zamašenost kanalov resonance. V določenem smislu imajo zagovorniki teze, da je strahotno nasilje 20. stoletja posledica modernizacije, moderne, prav. Surovi kapitalizem, imperializem itd., vse to je človeka prisililo v potlačitev resonance. Ta potlačitev prinaša po eni strani vedno večjo otrdelost (od tod vedno večja brutalnost sodobnosti in hermetična zaprtost modernega človeka množice, o kateri govori Ortega y Gasset), po drugi strani pa nagoni, instinktivni upor človeka proti posledicam te otrdelosti, ki so v končni fazi duševna bolnost, depresija. Eksistencialno nasilje sodobnega človeka izvira iz strahu pred odtujenostjo v smislu mrtvosti kanalov resonance. Zato je moderna družba družba kulture strahu. Ta kultura ima razne patološke pojave in površinske oblike, njen pravi izvor pa je strah sodobnega človeka pred odtujenostjo, ki je v končni fazi strah pred stanjem duševne boleznii oziroma depresije. Kriza sodobne družbe je kriza resonance. Nikoli ne smemo pozabiti, da so ravnodušnost, egoističnost ali celo nasilnost neke osebe lahko znaki, simptomi njene izgorelosti ali depresivnosti, njene globoke nesrečnosti, če se

izrazimo v slogu Dostojevskega. Množica je lahko beg pred stanjem odtujenosti, je kot droga, ki daje občutek lažne pripadnosti. Kot vemo, so za drogo v skrajnih situacijah ljudje pripravljeni plačati visoko ceno, tudi ceno lastne človečnosti. Spomnim se intervjuja z obtožencem s haaškega sodišča. Bil je musliman, paznik v koncentracijskem taborišču, počel je strahotne zločine, ki jih je odkrito priznal, saj se je kasneje spreobrnul. Ko so ga vprašali, kaj ga je gnalo v te zločine, je odgovoril: pohvale nadrejenih, da sem njihov najboljši mož.

Tudi naš sedanji trenutek v veliki meri zaznamujejo prav različne oblike patološkosti, deviantnosti. Pri svojih razmislekih ste se nekoč oprli tudi na spoznanja Charlesa K. Bellingerja, ameriškega krščanskega antropologa in teologa, ki je v svojih analizah prepoznal tri deviantne tipe osebnosti: fundamentalist, individualist in revolucionar. Če si dovolim vrednostno sodbo: ali niso prav to prevladujoči osebnostni tipi, kot jih lahko prepoznavamo v osrednjih voditeljskih likih ljubljanskega »antifašističnega« kolesarjenja in »protiPCTjevskega« pohodništva? Saj vas nočem siliti v sodbe o teh ljudeh, zanima me vaše načelno stališče do vzpona deviantnih osebnosti v križnih razmerah ...

Fundamentalistu, individualistu ali revolucionarju je skupna neresonantnost, gluhotost za drugega, ki ni po njegovi meri. Taki ljudje ne morejo pritegniti

resonantnega človeka, ki se zaveda, da je resonanca temelj moralnosti. Priložnost za revolucionarje in fundamentaliste nastopi, ko imamo moralno krizo, ki je v temelju vedno kriza resonance. Če imamo moralno krizo, moramo najprej pogledati, kako je z resonanco, in razumeti, zakaj je ni. Na primer Evropa: ali je njena moralna kriza cena za to, da smo nesočutno pozabili mrtve in pobite 20. stoletja? Je to posledica, da smo s svojim zgledom vzgijali nesočutne generacije? Tu je še vpliv sodobne tehnologije, ki uničuje empatijo. Potem je tu depresivnost Evropejcev. Egoizem in nesočutnost sta lahko znak depresije in izgorelosti. Depresiven človek je apatičen, nesočuten, neodziven, ni mu mar za druge. Po drugi strani pa išče poživila, sredstva, ki bi ga iztrgala iz depresije, letargije, mrtvila, občutka nesmisla življenja: tu je priložnost za ekstremne ideologije, množične in kolektivne »organizme«, ki dajejo lažni občutek živosti in smisla, občutek, da pripadam, da sem del nečesa, da se družimo, da sem »faktor« itd.

Niso redki opazovalci, ki menijo, da napetosti in napeteži, ki imajo velik medijski odmev, vendarle ne odsliskavajo dejanskega stanja in da v družbi obstaja tiha večina, ki si ne le želi normalnosti, temveč jo dejansko tudi živi. Ali imate v sedanjih okoliščinah kakšen nasvet za to tiho večino, da ne bi nasedla vsiljevani paniki?

Predvsem to, naj ne stoji ob strani. Naj se normalni ljudje, kot pravite, ne vzdružijo. Naj pričajo s svojim konkretnim zgledom, da resonanca je mogoča in da smo ljudje, ki si želimo resonance, saj se zavedamo, da je temelj vsega. Naj zberejo pogum in moč in se oglasijo s svojo resonančno držo. Ni treba ne vem kaj, vsak naj da toliko, kolikor lahko. Če bo vsak dal, kolikor zmore, je to zelo veliko, kot nas uči prilika o ubogi vdovi. Strinjam se, da je tiha večina resonantna, kajti če večina ne bi bila taka, bi že razpadli. Resonanca je osnovno vezivo družbe, je kot olje v motorju avtomobila, da ta lahko deluje. Lahko imate še takega audija, brez olja bo zaribal. Na resonanci temeljijo drugi vitalni dejavniki družbe, ki so njen kisik. Tak kisik je zaupanje. Nobena skupnost ni mogoča brez zaupanja. Ker imamo krizo resonance, imamo krizo zaupanja. Zaupanje pa je eden najpomembnejših negativnih dejavnikov strahu. Moj nasvet za tiho večino je, da ohrani zdrav razum, prislusne glasu vesti, goji sočutno in prizanesljivo držo. In naj ne naseda niti utopijam niti »apokaliptičnim« distopijam. Prvo je greh napuha, drugo pa greh obupa. Krščanska drža je upanje in zaupanje, da slabo ne more zmagati. Naj se zavedajo, da želijo tisti, ki sejejo paniko, ljudi spraviti ob zdrav razum, v takšno ali drugačno hysterijo, kjer bi izgubili sebe in postali orodje. Če se izrazim po krščansko: naj ostanejo krotki. Kierkegaard je v dnevnik zapisal: »Kaj je krščanstvo, če ne krotkost?«

Katere so torej tiste etične podlage, na katerih lahko deluje in raste sodobna pluralna demokracija, tudi naša?

Kot sem že večkrat poudaril, je osnovni temelj gojenje resonančnih odnosov. V vseh razsežnostih. Do soljudi, do živali, do narave, do sebe, svojega dela, do presežnega, do Boga. V tej točki se stri-

njam z Martinom Bubrom, ki je dejal, da je medsebojnost, ki je pralik resonančnega odnosa, temelj vse etičnosti. Brez resonance nobena moralnost ni mogoča. Vsi ključni temelji etičnosti, ljubezen, vera, zaupanje, smisel življenja, vest itd., so neločljivi od resonance: ali so primeri resonance, kot je ljubezen, ali pa temeljijo na njej, kot smisel življenja in zaupanje. Pri kompleksnih stvareh, kot je vera, se vse to prepleta: vera je bistveno resonančna drža, religije so obljube resonance, po drugi strani pa je vera tudi posebna vrsta zaupanja. Zato moramo poskrbeti za tak način življenja, ki bo od ljudi zahteval čim manj potlačitev resonance. Naša moderna civilizacija je žal ljudi naravnost trenirala za otrdelost, zato žanjemo, kar žanjemo.

Fundamentalistu, individualistu ali revolucionarju je skupna gluhotost za drugega, ki ni po njegovi meri.

Ali je današnja slovenska – pa ne le slovenska – zgodba o družbenih sporih povezana tudi s tem, kako in koliko smo pripravljeni sprejemati trpljenje kot pot, ki lahko rodi nekaj dobrega; da smo denimo sposobni (po)trpeti pri nekaterih omejitvah svojih svoboščin zato, da bodo te lahko v razmerah brez epidemijske ogroženosti lahko spet polno uveljavljene?

Gotovo. Neresonanten človek je nepotrpežljiv, saj je potrpežljivost znak moralne zrelosti in osebne uglašenosti, ki pa brez resonance ni mogoča. Krotek človek je, kdor zna »z lahkoto« nositi jarem (po)trpljenja, je pojasnjeval Kierkegaard v svojem spisu *Evangelij trpljenja*. Sodobni človek, ki ima probleme z resonanco in je odtujen, pa je vse prej kot potrpežljiv. Da človek lahko potrpi, mora imeti nekakšno zaupanje, zaupanje pa lahko temelji samo na resonanci. Enako kot smisel življenja. Ne nazadnje sta vest in smisel življenja tesno povezana, celo tako močno, da je Viktor Frankl smisel opredelil kot uporabo vesti v konkretnih situacijah. Pomen uporabe vesti je močno poudarjal pokojni nadškof Šuštar, ki nam lahko služi kot velik konkreten zgled stvarnega in razumnega človeka. Taki ljudje so še prav posebno dragoceni v kriznih situacijah, ko je bistveno, da ljudje ne podivjajo in ne izgubijo zdrave pameti. Zdrava pamet je nepogrešljivo vezivo skupnosti. V mnogih jezikih lahko besedo zdrava pamet prevajamo tudi kot skupni čut. Npr. v angleščini, ki je današnjemu človeku najbližja, je izraz za zdravo pamet ali zdravi razum *common sense*. *Common* pomeni običajen, pa tudi skupen. To dejstvo ni zgolj naključje. Nadškof Šuštar je poudarjal zdravo pamet, vest in seznanjenost z dejstvi, njihovo upoštevanje ter spoštovanje vsakega človeka. Lahko bi rekel, da so to kar osnovne smernice, po katerih se moramo ravnati; njihovo kršenje nas po drugi strani močno tepe tudi v sedanji krizi. Ne nazadnje so tudi ljudje, ki so na teh ali onih protestih, ki govorijo to ali ono, naši ljudje in slovenski državljani. Lahko smo razočarani nad njimi, ampak taki (zaenkrat) so. Zato ni pravi način boj proti tistim, katerih pogledov in dejanj ne odobra-

vamo, ampak prizadevanje, da jih preobrazimo, da bodo drugače gledali na stvari. To mora vendarle ostati osnovna drža vseh ljudi dobre volje. Nasilje nikakor ni upravičeno. Načelo o upravičenosti nasilja je izredno nevarno in je točno tisto, kar so vcepili ljudem v glavo totalitarni režimi in jih s tem moralno pohabljali. Posledice čutimo tudi v Sloveniji še danes.

Raziskovalno pozornost zadnje čase namenjate tudi pojmu rezilientnosti oziroma trdoživosti, odpornosti, kot se glasita slovenska prevodna približka. Kako na podlagi trenutnega stanja presoimate »trdoživostni potencial« slovenske družbe? Ali nam sedanja raztrganost zapira obzorja prihodnosti?

Za rezilientnost kolektivov, če se izrazim malce togo sociološko, je potrebna povezanost navznoter, notranja povezanost, in povezanost navzven, zunanja povezanost. Za notranjo so pomembni elementi: 1. določen skupni čut ali čutenje članov kolektiva glede glavnih vrednot, njihovo dovolj podobno razumevanje, npr. tega, kaj je pravično, skupen čut za pravičnost. Če je tukaj prevelika različnost, to slabi povezanost. 2. pretok informacij: zanj je vzajemno zaupanje nepogrešljivo. 3. zdravi odnosi. To vključuje sodelovanje, odgovornost, kolegialnost, solidarnost, odsotnost zavisti, škodljive tekmovalnosti itd. 4. urejenost in red v kolektivu, v katerem so na primer sankcije ali kazni za prekrške in nagrade za dosežke jasne in predvidljive. Pravila so ustaljena in se tudi dejansko dosledno uporabljajo. Pravila in njihovo izvajanje so transparentni. Vse našete štiri prvine so tako močno odvisne in prežete z zaupanjem, na katerem temeljijo in se z njim dialektično prepletajo, da je ugledni raziskovalec rezilientnosti Clemens Sedmak vse štiri združil pod izraz zaupanje. Tako lahko rečemo, da je za notranjo povezanost, s tujko konektivnost, in posledično rezilientnost socialnega sistema potrebno in odločilno zaupanje v Sedmakovem smislu.

Glede zunanje rezilientnosti sta ključni dve sestavini: prilagajanje, adaptacija in sodelovanje, kooperacija. Rezilienten socialni sistem se okolju prilagaja in z njim sodeluje. Lahko rečemo, da je uravnan s svojim okoljem. Vse to kaže na to, da zunanja rezilientnost implicira, predpostavlja resonanco z okoljem, kajti prilagajanje je sestavni del resonance. Tudi sodelovanja ni brez prilagajanja. Tako prilagajanja kot sodelovanja ni brez odzivnosti, odzivnost pa je ena središčnih prvin resonance, ki jo ločuje od odtujenosti. Značilnost depresivnih in izgorelih, torej odtujenih oseb je, da so neodzivne.

Prej ste govorili o krščanski držbi upanja in zaupanja, o vlogi in zgledu nadškofa Šuštarja ... Kakšna je po vaši presoji v teh razmerah vloga verskih skupnosti, morda še določneje Katoliške cerkve kot največjega verskega občestva v »razklani« Sloveniji?

Temeljna funkcija vere in verskih skupnosti ter ustanov, tudi Katoliške cerkve, je, da ljudem omogočajo gojiti resonantne odnose, kajti to je danes odločilno v vseh pogledih. Sodobna družba je v tem oziru hudo bolna. Od tod paradoks porasta psihičnih obolenj v družbah materialne, gmotne blaginje. Sodoben človek je odtujen, resonančno

mrtev. »Mi smo votli ljudje,« je že davno zapisal Eliot. Iz tega položaja sodobnega človeka ne moreta rešiti niti povečanje gmotne blaginje niti sodobna tehnologija. Potrebuje resonanco, ki jo lahko imamo samo z avtonomnimi bitji, kar pa računalniki in roboti niso. Mačka-robot ne pomaga pri depresiji, prava mačka ali kužek pa lahko. Zato tak porast hišnih ljubljencev v sodobnem svetu. Prinašajo resonanco v odtujeni svet sodobnega človeka. Še posebno, če človek obupa nad ljudmi (Georg Steiner je zapisal, da je pretirana ljubezen do živali znak obupa nad ljudmi). Sociološke statistike so že davno beležile korelacijo med upadom vere in porastom duševnih težav. En dejavnik za to korelacijo je, da je vera os (vertikalne) resonance. Ni edina os vertikalne resonance. Moderna je institucionalizirala še druge vertikalne osi resonance: umetnost, naravo, tudi zgodovino. Katoliška cerkev v Sloveniji se lahko ravna po svojih velikih zgledih. Enega, nadškofa Šuštarja, sem že omenil. Cerkev si mora prizadevati, da širi zaupanje med ljudmi in da tudi sama vzbuja zaupanje. Samo tako ga bo lahko tudi širila. Ljudje pa zaupajo tistemu, ki ima kreposti, ki jih je imel nadškof: razumnost, stvarnost, poštenost, zanesljivost, delavnost, skromnost ... Take kreposti so temelj razumnega zaupa-

Cerkev si mora prizadevati, da širi zaupanje med ljudmi in da tudi sama vzbuja zaupanje.

nja, ki je pravo zaupanje. Ko je človek zmanipuliran, ne moremo več govoriti o zaupanju, saj lahko zaupa samo nekdo, ki se svobodno odloča. Zato bomo družbo zaupanja lahko zgradili samo tako, da z ljudmi ne bomo manipulirali, ampak jih prepričali kot svobodne, nezmanipulirane osebe. S tem sva se dotaknila še enega problema sodobne tehnološke družbe: medijske manipulacije, ki je eden glavnih uničevalcev družbe zaupanja.

Če sem na začetku pogovora v vas silil z vprašanjem o osebnem strahu, je prav, da vas za sklep povprašam: ali vidite znamenja upanja, da bomo iz sedanjega tesnobečnega časa vendarle izšli kolikor toliko »celi« in sposobni v nujnih zadevah nacionalne skupnosti najti edinost?

Težko rečem. Situacija res ni rožnata, niti v Sloveniji niti širše. Bomo, če bomo našli pot do neke zadostne resonance. Upam, da bodo ljudje podprli in podpirali tiste družbene delovalce, ki bodo delovali v smeri resonance. Da bodo dovolj pametni in moralni, da bodo to storili. Da bodo taki, pa bodo morali najprej pri sebi poskrbeti za resonantno držo in se upirati skušnjavam tlačenja lastne resonance. Najprej moramo pomesti pred lastnim pragom ali, kot pravi Jordan Peterson po ameriško/kanadsko, pospraviti v lastni hiši. Ne potrebujemo herojev, potrebno pa je, da ljudje storijo toliko, kot lahko, kot zmorejo. Vsak prispevek je dragocen, važno je, da ne stojimo ob strani. Če bomo to dosegli, potem bomo ljudje dobre volje »zmagali«.